

LITERÁRNÍ MUZEUM VERSUS LITERÁRNÍ ARCHIV

Petra Pichlová

Památník písemnictví na Moravě orientuje svoji sbírkotvornou i výstavní činnost na literární tvorbu autorů spjatých s Moravou. Jeho muzejní sbírka je členěna na pět podsbírek: literární archiv, knihy, ex libris, výtvarné umění a trojrozměrné předměty. Nejobsáhlejší je přitom podsběrka literárního archivu, jež zahrnuje písemné materiály (rukopisy, strojopisy, korespondenci atd.). Díky svému názvu i podstatě své odborné činnosti bývá Památník písemnictví na Moravě pokládán za moravský protějšek Památníku národního písemnictví. Z hlediska přístupu k odborné správě písemných materiálů však oba památníky dělí jeden podstatný rozdíl. Rajhradský Památník písemnictví spravuje dokumenty z pozice muzea, kdežto pražský Památník národního písemnictví z pozice specializovaného archivu. Spor o to, zda písemné materiály náležejí spíše do archivů nebo naopak do muzeí, probíhá již desítky let a stále není zcela uzavřen. V historickém vývoji byla navíc péče o písemné, tištěné, obrazové či hmotné předměty, které dokumentují život a tvorbu významných osobností, rozdělena dokonce mezi tři příbuzné instituce – archivy, knihovny a muzea. Rozdělení přitom bylo zpočátku téměř jednoznačné – knihovny braly do své správy knihy, archivy listinný materiál a muzea hmotné předměty. Postupem času se rozdělení zkomplikovalo. Na samotném počátku systematického sbírání literárních písemností stály knihovny.

KNIHOVNY

Od doby národního obrození sbíraly knihovny zejména korespondenci a rukopisy literárních děl. Takový fond byl obecně nazýván jako „rukopisy“, a byl proto řazen po bok středověkých rukopisů. Mezi středověkými rukopisy a novodobými rukopisnými texty však existoval zásadní rozdíl. Na rozdíl od středověkých rukopisů, které byly primárně určeny čtenářům, rukopisy v době rozmachu knihtisku zahrnovaly zejména texty, které čtenářům určeny nebyly. Patřily mezi ně například *„různé varianty literárních nebo vědeckých textů, materiálové sbírky, výpisky z pramenů a literatury, ve větším množství bývá zastoupena*

korespondence apod.“¹ Proto se postupem doby začalo spekulovat o tom, zda je zařazení těchto rukopisných materiálů do knihovních fondů oprávněné.

Na konci 19. století se navíc objevily snahy o zřízení specializovaných literárních muzeí, která by pečovala o ucelené osobní fondy spisovatelů. Jako první s tímto požadavkem vystoupil Johann Wolfgang Goethe, který dal základy svému vlastnímu archivu ve Výmaru. „*Své literární rukopisy i soukromé písemnosti uspořádal podle vzoru tehdejších registratur.*“² Oddělení literárních archivů od knihoven požadoval také například Wilhelm Dilthey. U nás se o ukládání literárních písemností v archivech (a nikoli v knihovnách) začalo mluvit až mnohem později, zhruba v polovině 20. století. Dnes již bylo od zařazování osobních fondů spisovatelů do knihoven upuštěno. Spor se přesunul mezi archivy a muzea.

MUZEA

Po knihovnách se zájem o ukládání literárních písemností přesunul do muzeí. Zpočátku byly rukopisy významných osobností shromažďovány ze sběratelských důvodů. Pokládaly se spíše za zajímavé objekty a památky hodné vystavení v expozicích než studijní materiál. Teprve později byla doceněna jejich výpovědní hodnota a začaly být chápány jako prameny vědeckého výzkumu. Důležitou roli sehrál také fakt, že v době vzniku vlastenecky pojatých muzeí bylo pojetí archivů jiné, než jaké je v dnešní době: „*Jejich poslání bylo tehdy ještě stále omezováno pouze na úkoly ze správní oblasti.*“³ Širší pojetí činnosti archivů jako základny pro studium písemných materiálů se objevilo teprve později, s několikaletým zpožděním vůči muzeím.

Díky Moravskoslezské společnosti pro povznesení orby, přírodovědnosti a vlastivědy bylo v Brně v roce 1817 založeno spolkové muzeum, nazvané Františkovo, dnešní Moravské zemské muzeum. Do téže doby spadá také založení Národního muzea v Praze. Zakladatel brněnského i pražského muzea považovali za jeden z nejpřednějších úkolů muzeí vytváření sbírek písemných (nejlépe literárních) materiálů. „*Stačí, abychom nahlédli do programu Národního muzea v Praze z 15. dubna 1818, kde se výslovně psalo o tom, že muzeum bude mimo jiné vytvářet sbírku národního písemnictví.*“⁴ Ve statutu muzea bylo oddělení historie uváděno výslovně na jednom z nejpřednějších míst s tím, že bude sbírat „*vlastenecké listiny, kroniky a pamětní knihy, všechny tisky a rukopisy o Moravě a Slezsku, znaky, pečeti, rodokmeny a šlechtické diplomy, paměti a portréty*

význačných Moravanů a Slezanů“.⁵ Toto poslání je plněno až do dnešních dnů. Z literárněhistorického hlediska je významné Oddělení dějin literatury, jež shromažďuje množství osobních fondů moravských spisovatelů. Naproti tomu Moravský stavovský zemský archiv (dnes Moravský zemský archiv) byl založen až 21 let po vzniku Františkova muzea. Oněch 21 let časového předstihu stačilo, aby Moravské zemské muzeum vybudovalo bohaté sbírky písemných dokumentů, a zapsalo se tak do povědomí veřejnosti. Ve vztahu muzeum versus archiv totiž sehrála veřejnost podstatnou úlohu. Muzea byla v době 19. století díky své výstavní činnosti veřejnosti přístupnější, a tím si získávala více důvěry. Důležitou roli hrálo také národní poslání muzeí.⁶ Naproti tomu archivy byly chápány spíše jako instituce úřední a veřejnosti byly na dlouhou dobu uzavřeny. Tato situace se proměňovala jen velmi pozvolna. V padesátých až šedesátých letech 20. století začala vznikat specializovaná muzea zaměřená na písemné dokumenty literární povahy. Vznikl tak například Památník Petra Bezruče, který dnes dokumentuje literární tvorbu slezských autorů. Do šedesátých let klademe také přičlenění literárního archivu k Památníku národního písemnictví. Vznikem těchto specializovaných muzeí se komplikovaný vztah muzeí a specializovaných archivů ještě ztížil.

ARCHIVY

Kořeny archivů můžeme hledat ve starověku, uchovávaly se v nich cenné písemnosti zejména právního charakteru.⁷ Také ve středověku měl každý klášter svoji knihovnu a archiv, stejně tak tomu bylo později ve šlechtických sídlech. Po zrušení některých klášterů za vlády Josefa II. došlo k roztroušení archivního materiálu mezi knihovny a muzea. Důvodem bylo zejména obecné pojetí archivů jako institucí, které se zaměřují výhradně na „*úkoly ze správní oblasti. Byly to víceméně pouhé staré registratury jednotlivých úřadů nebo osob, jejichž hlavní smysl existence byl spatřován v ochraňování dokladů zajišťujících práva a výsady jejich majitelů.*“⁸ Pod správu archivů tak spadaly zejména písemnosti pocházející „*z úřední činnosti veřejných i soukromých institucí – původců – působících ve „sběrné oblasti“ daného archivu.*“⁹ Do archivu přicházely zejména úřední listiny a knihy. Archivní zpracovávání těchto listin vyplývalo (a stále vyplývá) ze zákona, jejich akvizice tedy byla (je) automatická a nevyhnutelná.¹⁰ Teprve po druhé světové válce se rozvíjelo pojetí archivů jako institucí, které mají shromažďovat co nejširší okruh písemných, tištěných i obrazových památek, tedy včetně písemností literárního charakteru. Počátky samotného systematického sbírání a ukládání

1 PLOSOVÁ, Jaroslava. *Problematika písemných pozůstalostí v archivnictví*. Brno, 2006. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta, s. 20. Dostupné také z: http://is.muni.cz/th/64319/ff_m_b1/

2 Ibid., s. 21.

3 WURMOVÁ, Milada. Vztah archivů k muzeím a knihovnám. In: *Sborník archivních prací archivů ministerstva vnitra*. Praha: Orbis, 1969, s. 308.

4 Ibid., s. 307.

5 Ibid., s. 308.

6 Srov. Ibid., s. 309.

7 Srov. ŠTOURAČOVÁ, Jiřina. *Archivnictví*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 7.

8 WURMOVÁ, Milada. pozn. 3, s. 308.

9 ŠTOURAČOVÁ, Jiřina. pozn. 7, s. 8.

10 Srov. Ibid.

takových písemností v archivech můžeme pak klást do padesátých let 20. století, tedy do stejné doby jako vznik specializovaných literárních muzeí. Tak se dospělo k dnešní situaci, která je poněkud komplikovaná. V některých muzeích se dodnes objevují archiválie.¹¹ Pro jiná muzea jsou stávající muzejní metody zpracovávání písemností nevyhovující. Naopak archivy mohou „bojovat“ se způsobem uložení a zpracováním trojrozměrných předmětů, které se s kompletním osobním fondem spisovatele mohou do archivů dostat.

PAMÁTNÍK PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ – LITERÁRNÍ MUZEUM NEBO LITERÁRNÍ ARCHIV?

Přístup ke zpracovávání literárních písemností není ve specializovaných paměťových institucích jednotný. Sbírkové fondy Oddělení dějin literatury Moravského zemského muzea jsou spravovány na základě Zákona č. 122/2000 Sb. o ochraně sbírek muzejní povahy, stejně jako literární archivy Památníku Petra Bezruče a Památníku písemnictví na Moravě. Jen literární archiv Památníku národního písemnictví je veden jako specializovaný archiv a řídí se tedy Zákonem č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě. Modelem pro zpracovávání fondů je pro kurátory Památníku písemnictví na Moravě právě literární archiv Památníku národního písemnictví, tedy instituce archivní. Předlohami pro třídění a uložení materiálů zůstávají také archivní schémata. Proto se kurátoři Památníku písemnictví na Moravě zamýšleli nad tím, zda by i v právním zakotvení neměli následovat své pražské kolegy. Zvláště při zpracovávání objemnějších osobních

fondů naráželi na omezení daná muzejní legislativou, která není zcela přizpůsobena specifickým nárokům obsáhlých písemných materiálů. Na druhou stranu se ale akviziční činnost literárního archivu Památníku národního písemnictví a Památníku písemnictví na Moravě liší. Pražští kurátoři přijímají ve velké většině obsáhlé konvoluty písemných materiálů, kdežto ve sbírkách Památníku písemnictví na Moravě jsou uloženy především menší soubory. Za osobní fond v pravém slova smyslu bychom mohli pokládat pouze fond Věry Sládkové, Hany Pražákové, Vítězslava Gardavského, Karla Kapouna a Ivo Odehnala, z nichž všechny čítají řádově stovky až tisíce sbírkových předmětů. Dospěli jsme tedy k závěru, že pokud bude Památník písemnictví na Moravě přijímat do svých sbírek i nadále jen menší soubory, zůstanou muzejní metody zcela adekvátní. Pouze v případě, že by se kurátorům Památníku písemnictví na Moravě pravidelně naskýtala možnost přijímat obsáhlejší fondy, bylo by na místě uvažovat, zda by pro danou instituci nebyla vhodnější změna akreditace na specializovaný archiv. Změna by s sebou přinášela i další důsledky – například povinnost ukládání dokumentů vzniklých z úřední činnosti instituce, bylo by potřebné dohlížet na skartační řízení atd. Instituce by musela důsledně zvážit, zda by taková změna byla spíše přínosem či naopak újmou v odborné činnosti jejích zaměstnanců.

PRAMENY A LITERATURA:

PLOSOVÁ, Jaroslava. *Problematika písemných pozůstalostí v archivnictví*. Brno, 2006. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jiřina Štouračová. Dostupné také z: http://is.muni.cz/th/64319/ff_m_b1/.

ŠTOURAČOVÁ, Jiřina. *Archivnictví*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6511-6.

WURMOVÁ, Milada. Vztah archivů k muzeím a knihovnám. In: *Sborník archivních prací archivu ministerstva vnitra*. Praha: Orbis, 1969, s. 305–347.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

Zákon č. 122/2000 Sb. ze dne 7. dubna 2000 o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů [online]. [cit. 2016-06-09]. Dostupné z: <http://www.cz-museums.cz/UserFiles/File/Deni%20v%20oboru/Legislativa/122.pdf>

Zákon č. 499/2004 Sb. ze dne 30. června 2004 o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů [online]. [cit. 2016-06-09]. Dostupné z: http://www.cz-museums.cz/UserFiles/file/2016/Deni%20v%20oboru/Legislativa/499_2004.pdf

11 Problematika archiválií by si zasloužila samostatnou kapitolu. Pokusíme se je charakterizovat jen velmi stručně. Všeobecnou charakteristiku archiválií uvádí Zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě v § 2 písmenu f) následovně: „Archiválií je takový dokument, který byl vzhledem k době vzniku, obsahu, původu, vnějším znakům a trvalé hodnotě dané politickým, hospodářským, právním, historickým, kulturním, vědeckým nebo informačním významem vybrán ve veřejném zájmu k trvalému uchování a byl vzat do evidence archiválií; archiváliemi jsou i pečetidla, razítka a jiné hmotné předměty související s archivním fondem či s archivní sbírkou, které byly vzhledem k době vzniku, obsahu, původu, vnějším znakům a trvalé hodnotě dané politickým, hospodářským, právním, historickým, kulturním, vědeckým nebo informačním významem vybrány a vzaty do evidence“. Seznam základních rysů předmětů, které jsou pokládány za archiválie, obsahuje Příloha č. 3 k Zákonu č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě. Z našeho hlediska literárněhistoricky zaměřeného muzea jsou důležité zejména charakteristiky uvedené v bodu s) – „korespondence historicky mimořádně významná, rukopisy významných hudebních, literárních, vědeckých a odborných děl“. Za povšimnutí však stojí i ostatní body výčtu. Mezi archiválie patří například také všechny dokumenty vzniklé do roku 1850, veškeré fotografické záznamy vzniklé do roku 1900 či zvukové a filmové záznamy vzniklé do roku 1930. Zákon č. 122/2000 Sb. o ochraně sbírek muzejní povahy v § 15 odst. 2 uvádí, že „pokud jsou součástí sbírek archiválie, zůstává způsob jejich evidence, ochrany a nakládání s nimi podle zvláštního právního předpisu tímto zákonem nedotčen“. Výběr archiválií provádí příslušný archiv. Pokud muzea obsahují ve svých sbírkách archiválie, musí se při jejich evidenci řídit archivním zákonem. Archiválie musí být evidovány na evidenčních listech Národního archivního dědictví.